

УДК 811.18'373.45=16

Идаете Синани

СЛОВЕНСКИТЕ ЗАЕМКИ ВО ГОВОРОТ НА ЖИТЕЛИТЕ ОД СКОПСКИТЕ СЕЛА СО ПОТЕКЛО ОД ГОРНА РЕКА

1. Вовед

Односите меѓу Албанците и Јужните Словени траат речиси петнаесет века. Овие односи сигурно немале линеарен развој или ист интензитет во времето и просторот, но тоа што може да се каже е дека оставиле траги врз соодветните јазици. Во услови кога историските извори ни носат малку информации за овие односи, принудени сме, од една страна, да се свртиме кон анализата на јазичниот материјал, а од друга страна, да ги разгледаме овие односи во пошироки рамки.¹

Како и сите односи, и оној меѓу албанскиот јазик и словенските јазици има две страни, онаа на примање и онаа на давање. „Во односот што го имаат јазиците меѓу нив, тоа што се прима и тоа што се дава се од еднакво значење“. (Е. Чабеј).

Во конкретниот случај, според досегашните сознанија, овие две страни покажуваат асиметрични резултати: словенското влијание врз албанскиот јазик е поголемо во однос на албанското влијание врз словенските јазици.

Во овие петнаесетвековни односи на албанскиот и словенските јазици забележани се влијанија, пред сè, во областа на: фонетиката, морфологијата и лексикологијата, чии траги се забележуваат и ден-денес. Влијанието во секоја област има свои специфичности, но, денес, најпрепознатливи се лексичките влијанија.

Дијалектната лексика, како најотворен дел на јазикот и како споменик на народното паметење, претставува драгоцен извор за проучување на

¹ Xhelal Ylli, *Rreth përgatitjeve për një vlersim objektiv të huazimeve leksikore slave në gjuhën shqipe*, Shqipja dhe gjuhët e ballkanit, ASHAK, ASHSH, Prishtinë, 2012, f. 533.

јазиците во контакт, особено за појавите на јазичната и лексичката интерференција. Исто така, народната лексика претставува највреден споменик во ризницата на народното наследство на усната традиција, бидејќи му припаѓаат на разговорниот јазик, што подразбира дека преку одредена звукова форма – фонетски, идентификуваат и диференцираат определена личност или географски поим. Како важни јазични сведоштва, на планот на содржината, изобилуваат со битни податоци за материјалната, духовната и социјалната култура, а на планот на формата содржат драгоцени јазични податоци што јасно ги лоцираат во просторните и временските координати. Токму затоа нивното проучување ни ги открива загатките низ вековите што изминале и претставуваат драгоцен извор за проучување на историјата и дијалектологијата на јазиците во контакт.²

Лексичкиот состав на секој јазик содржи лексички заемки од јазиците со кои директно или индиректно доаѓал во допир. Во лингвистиката е општопознато дека од еден во друг јазик најбрзо навлегуваат, најдобро се утврдуваат и најтешко исчезнуваат лексичките заемки. Исто така, лексичките заемки прво навлегуваат во народните говори, а кога добро ќе се усвојат и ќе се утврдат, навлегуваат и во пишаниот јазик.³

Од ова не се исклучок ни словенските лексички заемки во албанскиот јазик. Во оваа наше истражување ќе се задржиме на еден од сегментите на влијанието на словенските јазичи врз албанскиот јазик, токму на лексичките заемки, со цел да докажеме дека нивното евидентирање и нивната повеќеслојна анализа ќе создадат услови за нивна објективна проценка. Нашиот интерес ќе го задржиме токму врз словенските заемки во албанскиот јазик на скопските села со горнореканско потекло, со цел да ја презентираме сегашната состојба на лексичката интерференција во еден повеќенационален и мултилингвален регион на Скопје.

Словенскиот јазичен елемент во дијалектниот албански јазик бил предмет на истражувања на многу познати лингвисти, како: Ф. Миклошич, кој со делото *Die slawischen Elemente im Albanischen* (1870), ги постави темелите на словенските студии во врска со албанскиот јазик. Неговата работа ја продолжија Г. Мајер, Н. Јокли, П. Скок, Х. Барич, но делото кое дава една вистинска синтеза на словенското јазично влијание врз албанскиот јазик е *Sllavianskee naselenie v Albanii*, Софија 1931, на советскиот лингвист, А.М. Селишчев.⁴ Словенската лексика во албанскиот јазик

² <https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies/article/view/771/693>, пристапено на 27.12.2022.

³ <https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies/article/view/586>, пристапено на 25.12.2022.

⁴ Eqrem Çabej, *Studime gjuhësore III*, Rilindja, Prishtinë, 1987, f.60.

во Република Северна Македонија била предмет на истражување и на албански лингвисти од земјата, како што се О. Ј. Настева, Р. Несими, Ќ. Мурати, А. Полоска и др.

Освен делото на Хаки Имери, *Албанскиот јазик на Каршиака*, каде што многу површински е опфатен и говорот на селата што се наш предмет на истражување, лексиката со словенско потекло на селата: Крушопек, Грчец, Нерези, Света Петка, Чифлиг, Јаболце, Патишка Река, и Црни Врв, колку што можевме досега да утврдиме, останала на периферијата на научниот интерес. Затоа, се надеваме дека овој труд ќе претставува скроман прилог за пополнување на една празнина во проучувањето на говорот на овој крај, како и на словенско-албанските вкрстувања во овој дел на македонската јазична територија.

2. За хронолошкото раслојување на словенските заемки

Со досегашната работа на словенските албанолози е создадена една јасна слика за словенските заемки по албанските дијалекти. Уште од првите истражувања на терен на А. Десницкаја, која го отвора патот на ова поле со примена на новата методологија за проучување на словенските заемки во албанскиот јазик, предложена од Н. Јокли, па сè до целосните монографии на Гунар Сване и Целал Или, кои ја однеле и понатаму и го примениле на систематски начин определувањето на географското ширење на словенизмите во албанскиот јазик, создавајќи еден вид атлас на албанските словенизми за секоја лексичка единица, имаме јасен приказ на распространетоста на словенските заемки по дијалектите низ целата албанска јазична територија.⁵

За едно хронолошко раслојување на албанските словенизми, напротив, недостигаат точни податоци и покрај сите вложени напори, особено од Јокли, Треимер, Селишчев, Фасмер, Дуриданов, Сване итн., а што се однесува на бројот на словенските заемки во албанскиот јазик, може да се каже дека е пресметан во целост, без да се направи разлика според дијалектите, говорите, слоевите и сл. Во вкупниот број на овие заемки, Сване истражувал околу 1181 лексема, кај Целал Или оваа бројка не надминува 800, додека Децницкаја регистрирала 161 словенски заемка.⁶

Кога ги споредуваме картографските прикази на Ц. Или, нема толкав број на словенизми во сите области каде што се зборува албанскиот

⁵ Anila Aomari, Rreth shtresëzimit kronologjik dhe shtrirjes dialektore të huazimeve slave të shqipës së shek. XVII, Shqipja dhe gjuhët e Ballkanit, Prishtinë, 2012, f. 552.

⁶ Rexhep Ismajli, *Studime për historinë e shqipës në kontekst ballkanik*, ASHAK, Prishtinë, 2015, f. 502.

јазик. Според тие прикази, некои словенизми се локални, некои други со поширока регионална дистрибуција, додека други со уште поширока дистрибуција.

Овие пресметки се сосема релативни, така што вкупниот број ќе изгледаше поинаку. Сепак, тие ја покажуваат релативната тежина што овој лексички слој го има во рамките на албанската лексика во актуелната употреба.

Во досегашните студии на полето на изучување на словенските заемки, значајна тема претставува издвојувањето на реалниот фонд (инвентар) на овој елемент, односно прашањето какви се тие словенски заемки во нивното квантитативно и квалитативно ниво што навлегле по различните говори на албанскиот јазик.⁷

3. Словенската лексика во говорот на албанските скопски села со потекло од Горна Река

За потполно дефинирање на поимот *словенска лексика* најпрво би требало да се осврнеме на неколку основни прашања од посебна важност и тоа: кои се причините и условите што довеле до феноменот заемање туѓи заемки, конкретно словенски заемки; видови заемки, преносител на заемките, кои јазични елементи се позајмуваат итн.

Според досегашните проучувања, причините за заемањата можат да се сведат на неколку основни групи:

Контактите меѓу луѓето од различни јазични средини, придонесуваат да се преземат предмети, појави и обичаи сврзани за тој народ.

Заедничкиот соживот на Словените со Албанците и Турците во Република Северна Македонија, го условуваше нивното меѓујазично влијание. Затоа во албанските и турските говори има многу словенски елементи.⁸

Словенско-албанските врски се тесно поврзани со низа историски, социјални, економски и културни настани на Балканот во минатото. Овие врски може да се согледаат од јазични, книжевни, фолклорни и од други форми на културно комуницирање.⁹

За овие контакти ни сведочат голем број лексички заемки и калки кои формираат едно јазично вкрстување наречено јазична интерференција. Во говорот што го истражуваме присуството на словенските заемки е

⁷ Qemal Murati, *Bashkëmarrëdhëniet gjuhësore shqiptare-maqedonase*, UT, Seminari i Albanologjisë, Tetovë, 2007, f. 293

⁸ Olivera Jashar-Nasteva, *Kontaktet gjuhësore në hapësirat ballkanike*, Shkup, Logos A, 1998, f. 11.

⁹ Агим Полоска, *Лексичка интерференција ма македонскиот и албанскиот дијалектен јазик*, Скопје, 1998.

овозможен од директниот контакт и долгиот соживот на жителите од скопските села со македонскиот народ. Словенските заемки ги среќаваме во сите лексички слоеви од материјалниот и духовниот живот како на пример: *vodnik* (водник), *mo:lb* (молба), *Bollovanje* (боледување), *Bollni:c* (болница), *zadru:g* (задруга) итн.

3.1. Заемки од службените јазици

Од направената анализа на планот на лексиката на нашиот говор, јасно може да се види како се одвивал процесот на заемање. Во определени периоди, кога некој јазик бил престижен (во зависност од општествено-политичката ситуација), сосема природно било заемањето од тој јазик. Тука може да се согласиме со мислењето на многу јазичари дека мнозинството на словенските заемки е поврзано со периодите на словенското владеење, што се прецизира со бугарското владеење на во IX-XI век на југ, со српската власт во XII-XIV век, словенската власт во рамките на бивша Југославија и македонската власт по Втората светска војна.

Бугарскиот, српскиот, српско-хрватскиот и македонскиот јазик во одредени периоди биле службени јазици на управата, на образованието, јазици на печатот и на културата, затоа во албанскиот јазик од овој регион, навлегуваа многу термини од споменатите јазици од разни сфери на животот, а посебно од административната терминологија.

Во сите овие фази албанскиот јазик што го истражуваме, стапувал во контакт со јазиците во престиж, постојано усвојувајќи низа зборови од тие јазици и надградувајќи се во исто време со свои изразни средства.

Во времето на српско-хрватско-словенечкото кралство, кога српско-хрватскиот бил службен и административен јазик во регионот, јазик на образованието, печатот и културата, во албанскиот говор на овој регион навлегле многу нови термини од различни области, особено од административната терминологија.

Населението од скопските села во својата лексика почнале да употребуваат нови зборови од различни области со кои првпат се среќавале. На пример, *nadzornik* (надзорник), *porez* (данок), *bukfi:c* (воена книшка), *kancelari:* (канцеларија), *opshti:n* (општина), *dërzha:v* (држава), *roka:n* (покана), *sud* (суд), *mo:llb* (молба), *zha:llb* (жалба) итн. Овие зборови влеголе и станале дел од лексиката на гореспоменатите жители.

По Втората светска војна, со формирањето на македонскиот литературен јазик, започнува и неговото влијание врз албанскиот говор на овие простори. Повеќето од српскохрватските зборови, се заменија со нови македонски зборови, па зборот *bukfi:c* е заменет со воена книшка, зборот

poroz е заменет со зборот данок (данок) и многу други зборови кои сега се користат на македонски јазик.

Со формирањето на примарните и секундарните здравствени установи во Македонија, кога Албанците првпат се сретнаа со нив, почнаа да ја користат целата терминологија поврзана со оваа област во оригинал, на македонски јазик. Бидејќи тогашната медицина била многу малку развиена, а населението се лечело преку алтернативна, народна медицина, новите зборови кои почнале да се користат во медицината, без никаква промена, влегле и во лексиката на албанските говорители на овие краишта.

Прмер: *Ambulla:nt* (амбуланта), *bolli:nc* (болница), *uput* (упат), *pregled* (преглед), *izvestaj* (медицински извештај), *medicina se:stër* (медицинска сестра), брза помоќ (прва помош) итн.

Од направените интервјуа со постари лица кои служеле воен рок во времето на поранешна Југославија, забележавме употреба на српско-хрватски заемки. Официјален јазик во војската бил српско-хрватскиот, затоа зборовите: *komandir*, *desetar*, *vodnik*, *graničar vojna slu:zhhb*, *pose:t*, *stra:zh*, *stroj*, *mirno*, *oružhje*, *peshadi*, ги користат и ден-денес во комуникацијата.

Како што забележавме во гореспоменатите примери, најголемиот број словенски заемки припаѓаат на професионалните сфери. Тие се среќаваат во економско-здравствената сфера, во техничката номенклатура, во градежништвото итн. Истовремено, помалку словенизми се среќаваат во земјоделската и сточарската сфера, а многу малку во сферата на семејниот живот, во именувањето на делови од телото, украсите и други.

Повеќето од овие позајмени зборови се полнозначни зборови, како што се: именките, придавките, прилозите и глаголите, кои припаѓаат на различни области на материјалниот и духовниот живот, почнувајќи од семејниот живот, работата, храната, облеката, алатките за работа, земјоделството, сточарството и други области кои се директно поврзани со животот на жителите на овој крај.

3.2. Видови заемки според етимологијата

Кога станува збор за словенските заемки, овој говор не претставува некоја одделна посебност од другите албански говори во Северна Македонија. Општо земено, истите словенски заемки имаат општа распространетост кај сите говори во Северна Македонија.

Словенските заемки што навлегле во јужните говори и во говорите на централна Албанија, имаат некои карактеристики на бугарскиот, како на пример: *mezhdë* (меѓа), *oringë* (опинци), додека оние што навлегле во

северните дијалекти, имаат некои карактеристики на српско-хрватскиот јазик како: *grusht, kuç, kosë, kosh, kovë, lopatë, prag, strehë, zakon*¹⁰

Словенските заемки во албанскиот јазик, Селишчев ги дели на следните сфери од животот: куќа, двор, покуќнина, земјоделство, сточарство, животински свет, пчеларство, вода, рибарство, воденица, занаетчиство, облека и обувки, социјален живот, администрација, даноци, казнени права, накои појави на духовниот и културниот живот, земја, топономастика, човечко тело и други.

Во продолжение ќе дадеме некои од најчестите словенски заемки во истражениот говор, поделени според некои блиски тематски области, како во прашалниците за собирање дијалектен материјал на Спиро Флоќи и Божидар Видоески.

3.3. Видови заемки според тематските области:

а) **Семеен живот:** *domaqin, domazet, pobratim, ga:zd, gazdari:c, vërsnik, zemjak, bliznak, zo:llv, babi:c* итн.

б) **Означување делови на телото, облека и украси:** *gërklla:n, zhuç, gllavi:n, slepacre:v, plluga, kundra, vleçka, privërzak, llançe* итн.

в) **Куќа, двор и мебел:** *meže, shta:ll, kash, stre:h, kupati:ll, nameshtaj, kale:pk, sudoper, palic* итн.

г) **Кујна, јадења и садови:** *ku:jn, tanjir, ta:v), kampir, solenka, slladoled, masli:nk, përrzhi:t, sok* итн.

д) **Земјоделство и сточарство:** *krasi:t, prashi:t, kosi:t, vllaçi:t, prasadi:t, kari:t, tërsk, sha:tk, zha:b, ku:çk, gavedar, llapar, llopat, tinjak, popla:v, izvor, azbac* итн.

ѓ) **Дејности:** *shuma:r, gaveda:r, strazha:r, matiça:r, kuva:r, novina:r, palak, vozaç, struçnjak, sluzhbenik, çistaç, tërgovac, prodavac, sobraqaj, zhelezniça:r, elektriça:r, poshta:r, lima:r, farba:r, avtolima:r, zida:r, zemjodelec, afçar, stolar, zlatar, bravar, strujaxhi, golubá:r, desetá:r* итн.

е) **Зборови од областа на техниката:** *Zvuçnik, pajaçal, sijali:c, prekidaç, grejali:c, prekolic, koli:c, voz, dalekovo:d, trafostani:c, slik, prenos, signal, mre:zh, stru:j, cre:v, zvuk, frizhider, pegëll, zgra:d, vodovod, parnogra:enje, terka:ll, shajnk* итн.

ж) **Зборови од областа на здравството:** *bolli:c, bollovanje, uput, pritisak, prevë:rsrk, zavoj, mast, pregled, nesvest, snimak, medicinska se:stër, bërza pomoq, zaba:r, izveshtaj* итн.

¹⁰ Anila Aomari, Rreth shtresëzimit kronologjik dhe shtrirjes dialektore të huazimeve slave të shqipës së shek. XVII, Shqipja dhe gjuhët e Ballkanit, Prishtinë, 2012, f. 552.

з) **Зборови од економскиот и општествениот живот:** *samoposlug, opshti:n, grani:c, cari:n, patari:n, znak, obllzhuvallni:c, autoput, mleka:r, zheleza:r, plla:t, nadnic:, deçki dodatok, peçat, zha:llb, mo:llb, kni:shk, knizha:r, porez, potpis, svedok, izvod, drzhavjanstvo, vençani:c, reshenje, dozvo:ll, prija:v, upra:v, vllast, borb, uzbu:n, bazhdar, parez, uverenje* итн.

с) **Зборови од воената терминологија:** *peshadi:, desetar, vodnik, kanti:n, graniçar, stroj, mirno, obu:k, ve:zhb, gagjanje, zanimanje, zakle:tf, stra:zh* итн.¹¹

и) **Зборови од областа на спортот:** *sudi, igraç, përvak, tërrk, vodi:t, utakmi:c, igralishte, lizgalishte, rakomet, mre:zh, kllupa, navija:ç, poluvreme, skijaç, skokalni:c, pliva:t, boraç, kopaçka* итн.

ј) **Зборови од разни области:** *javit, çudit, kaznit, produzhit, koçit, vozit, grashit, raspravit, zaglavit, vodit, pratit, zatek, çistat, raçun, pajaçi:n, stallno, prekinat, opasno, uvek, raspra:v, dogovori:t, slluzhi:t, sunçat, strog, popla:v, izvor, bërrzak* итн.

Заклучок

Туѓите јазични елементи се неизбежни во секој современ јазик. Од севкупната анализа на лексичкиот материјал собран по селата од Скопскиот регион што се со потекло од Горна Река-Гостиварско и во споредба со другите албански говори во Република Северна Македонија, можеме да заклучиме дека речничкиот фонд на оваа јазична област е меѓу најбогатите со словенски заемки.

Постојаните контакти со словенските соседи на жителите на спомнатите скопски села се главните причини поради кои овој јазичен ареал користи најмногу словенизми.

Контактот на словенските јазици со албанскиот јазик претставува интерес за изучување не само за албанската дијалектологија и лексикологија, туку и за дијалектологијата и лексикологијата на словенските јазици.

Од сето ова можеме да заклучиме дека значајна улога во развојот на јазичните контакти на албанскиот јазик со словенските јазици одиграл фактот што тие се развивале во една плурилингвална зона во Балканот.

Библиографија:

- Полоска, А. (1996) *Лексичка интeрфeрeнциjа на македонскиот и албанскиот дијалектeн јазик*, (докторска дисертација, машинопис), УКИМ, ФЛФБК, Скопје.
- Qamili -Hajdari A. (2022) *Të folmet shqipe të Strugës*, Iterlingua, Shkup.

¹¹ Hajdari Qamili A. (2022) *Të folmet shqipe të Strugës*, Iterlingua, Shkup.

- Omari, A. (2012) “Rreth shtresëzimit kronologjik dhe shtrirjes dialektore të huazimeve sllave të shqipes së shek. XVII”, *Shqipja dhe gjuhët e Ballkanit*, Prishtinë.
- Çabej, E. (1987), *Studime gjuhësore III*, Rilindja, Prishtinë.
- Barić, H. (1955) *Hýmje ne historin e gjuhës shqipe*, Mustafa Bakija, Prishtinë.
- Jashar – Nasteva, O (1998). *Kontaktet gjuhësore në hapësirat ballkanike*. Shkup: Logos A.
- Jashar – Nasteva, O. (1989) *Kontaktet e të folmeve maqedonase me të folmet shqipe*. Gjurmime Albanologjike nr. 19, Prishtinë.
- Murati, Q (2018). *Fjalor i sllavizmave në të folmet shqiptare të Maqedonisë*. Tiranë: Albas, 2004.
- Qamili, Ajten. *Perla gjuhësore*, Shkup.
- Ylli, Xh (1997) *Das slavische Lehngut im Albanischen*, München.
- Ylli, Xh. (2012) “Rreth përgatitjeve për një vlersim objektiv të huazimeve leksikore slave në gjuhën shqipe”, *Shqipja dhe gjuhët e ballkanit*, ASHAK, ASHSH, Prishtinë.
- Ymeri, H. (1997) *E folmja shqipe e Karshiakës*. Shkup: Shkupi.
<https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies/article/view/771/693>,
 пристапено на 27.12.2022.
<https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies/article/view/586>,
 пристапено на 25.12.2022.

Idaete Sinani

SLAVIC LOANWORDS IN THE SPEECH OF INHABITANTS OF SKOPJE VILLAGES ORIGINATING FROM UPPER REKA

Abstract

The Albanians in the Republic of North Macedonia have always been in constant contact with the Slavic peoples of the Balkans - with the Macedonians, Serbs, Bulgarians, etc., and as a result of these contacts, the lexis of the Albanians from this region owns many Slavic loanwords.

As it follows from the title itself, the subject of this paper is the influence of Slavic languages on the Albanian language, with a special reference to the lexis of Slavic origin in the speech of the Skopje villages that speak in Upper Reka dialect.

In this paper, we pay a special attention to the increased presence of the Slavic linguistic element in the speech of the villages that are the subject of our research.

The main goal of this paper is to prove that the lexis of the speech of the above-mentioned villages is very rich with Slavic loanwords, which to date consist the active layer of this lexis.

In order to carry out this research in the best possible way, we used the interviewing method. From several conducted interviews in the field, we collected consider-

able lexical material. For interviewing, we chose elderly people due to the fact that it is the older generation that uses words of Slavic origin.

During the development of the lexical material, beside the collected material from the field, we consulted monographs and published works by well-known Albanian dialectologists and lexicologists, whose research is related to the speech area of the language we are researching.

We hope that the results we obtained will be of interest of not only in the field of Albanian dialectology and lexicology, but also in the field of mutual Albanian-Slavic linguistic influences.

Key words: speech, lexis, lexical fund, Slavic languages, Slavic loanwords, language contacts

Клучни зборови: *јовор, лексика, лексички фонд, словенски јазици, словенски заемки, јазични конџакџи.*